

Bakım: Kavram Analizi

Hatice Öner Altok* Figen Şengün** Besti Üstün***

Özet

Yaklaşık 40 yıldan beri bakım kavramına ilişkin yazılar bulunmakla birlikte günümüzde hala belirsizlikleri yapısında barındırmaktadır. “Bakım” kavramının anlaşılabilirliği ve doğru kullanımının artması doğal olarak mesleğin profesyonel gelişimine de katkı sağlayacaktır. “Bakım” kavramı, Türkçe sözlükte; bakma işi, bir şeyin iyi durumda kalması için gösterilen özen, harcanan emek, birinin beslenme, giyim vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi olarak tanımlanmıştır. İngilizce sözcük tanımlarında “care” kavramı, koruma, sakınma, dikkat, kaygı anlamları taşımaktadır. Hemşirelik kuramları bakım kavramını felsefi, psikolojik ve antropolojik boyutta irdelemektedir. Literatürde, sağlık çalışanları, hemşirelik eğitimi sürecinde olan öğrenciler ile hasta ve ailelerinin bakım kavramına yönelik algıları incelenmiştir. Özellikle her üç grupta vurgulanan ortak temaların, saygı, duyarlılık, katılım, değer verme olduğu görülmektedir. Kavram analizi rehberliğinde yazılan bu çalışmada bakım kavramının çeşitli boyutlarıyla tanımlanması yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bakım kavramının tanımının kolay olmadığı çoğunlukla ilişkisel bir kavram olduğu şefkat, duyarlılık, değer verme, katılma, ahlaki zorunluluk, terapötik müdahale, ilişki, bilgi verme, hasta ve ailelerinin hemşirelerden açık ve net bilgiler alma, soruların cevaplanması ve beklentilerin de kavramın içinde yer aldığı görülmektedir

Anahtar sözcükler: Bakım, Bakım Verme, Hemşirelik Bakımı, Kavram Analizi

Care: Concept Analyse

Despite many researches about health care made in last 40 years there are still many undefinite points about the concept “care”. Arising in understanding the care concept naturally has positive effects on Professional development of nursing. Care word has two meanings in Turkish. Efforts to keep something stay in its good position and to provide somethings for someone’s basic necessities like food, wears etc. In English care word means attention, guarding, stress, etc. Nursing theories investigate the care concept philosophically, anthropologically and psychologically. In literature the perceptions of health care workers, nursing students, patients and their relatives about the care concept are examined. Common concepts of these groups’ perceptions are participation, respect, sensitivity and appreciating. This study uses the concept analyse method and tries to define care concept in different aspects. As a result, care concept is relational concept and defining the care concept is not easy. Care concept also includes sensitivity, participation, respect, appreciating, tenderness, ethical responsibilities, therapeutic intervention, information and information demands of patients and their relatives.

Key words: Care, caring, nursing care, concept analyse

Geliş tarihi:29.04.2011 Kabul tarihi: 14.07.2011

Bakım kavramına ilişkin yaklaşık 40 yıldan beri yazılar bulunmakla birlikte günümüzde hala kavramla ilgili belirsizlikler nedeniyle tanımlanmasının zor olduğu belirtilmektedir (Austgard, 2008; Cutcliffe 2005; McCance et al, 1997; Pearcey, 2010; Rolfe, 2009). Sözcük olarak dilimize çok kolay yerleşmiş ve uzun yıllardan beri hemşirelik müfredatında ve profesyonel hemşirelik literatüründe olmasına rağmen, “bakım” kavramıyla ilgili çalışmalar 90’lı yıllara dayanmaktadır. Bu yıllardan itibaren kavramın tanımının yapıldığı, daha kapsamlı ele alındığı ve eleştirel olarak analizinin yapılmaya başlandığı görülmektedir (Austgard, 2008; McCance et al, 1997; Poole & Isaacs,1997; Pearcey, 2010). Bakım kavramı, hemşirelik eğitiminde, sağlık yasasında, hemşireler için etik kodlar gibi bazı temel mesleki konu alanlarının odak noktasında yer alır (Austgard, 2008). Bu kavram, hemşirelik meselesinin temel çatisını oluşturmaya karşın hemşirelik literatüründe henüz tam anlamıyla açıklanamamıştır. Farklı hemşirelik kuramcılarının göre bakım kavramının anlamları değişebilmekte, bazen sadece fiziksel girişimlerle sınırlandırıldığı ve tam olarak anlaşılmadığı için cevaplanamamış bazı soruları yapısında barındırdığı görülmektedir. Bu yazıda, bakım kavramının analizi yapılarak, kavramın anlaşılabilirliğine katkıda bulunarak, hemşirelerin uygulamalarının her birini bu kapsamda irdemeleri ve farkındalık kazanmaları hedeflenmektedir. Bakım kavramının anlaşılabilirliği ve doğru kullanımının artması doğal olarak mesleğin profesyonel gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Walker and Avant’ın (1995), kavram analizi rehberliğinde yazılan bu çalışmada bakım kavramının çeşitli boyutlarıyla tanımlanması yapılmaya çalışılmıştır. Hemşirelik ve bakım, akademik ve tarihsel boyutta birbiriyle çok yakın ilişkisi olan iki kavramdır. Leninger (1984), “bakım hemşireliktir ve hemşirelik bakımdır” ifadesini kullanarak konunun meslek için ne denli önemli olduğunu ve aslında ayrı gibi görünen bu iki kavramın bütünü birer parçaları gibi işlev gördüğünü vurgulamaya çalışmıştır. Benzer bir şekilde, “hemşirelik bakımı” ve “hemşirelik uygulaması”, “bakım” ve “bakım verme” kavramları birbirinin yerine kullanılabilir (Dalpezzo, 2009; Rolfe, 2009). Ancak hangi uygulamaların bakım olduğu henüz tam açık değildir (Spichiger et al. 2005). Bu makalede, bakım kavramının anlamı, hangi hemşirelik uygulamalarının bakım olarak tanımlandığı ve bakım ile bakım verme kavramları arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelemek amacıyla kavram analizi yapılmıştır. Kavramın analiz edilmesinde; bakım kavramının sözlük tanımlamalarına, kavramın kullanım şekillerine, kavramın teorik tanımlamalarına ve kavramla ilgili araştırma sonuçlarına yer verilmiştir (Cutcliffe, McKenna 2005).

Sözlük tanımlamalarında kavramın önce Türkçe sözcük ardından İngilizce sözcük açıklamaları irdelenecek ve sözcüğün isim ve fiil olarak açıklamalarında hangi anlamlara geldiği belirtilecektir.

Sözlük Tanımları:

Bakım kavramı, Türkçe sözlükte *isim olarak*; bakma işi, bir şeyin iyi durumda kalması için gösterilen özen, harcanan emek, birinin beslenme, giyim vb. gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi olarak belirtilmiştir (Püsküllüoğlu, 2003). *Bakım yapmak*; iyi durumda kalması, iyi işlemesi vb. için elden geçirmek, eksikliğini gidermek olarak belirtilmiştir. Yine aynı sözlükte *bakmak eylem olarak*; bir şeyin gelişmesi ve iyi durumda kalması için emek vermek, besleyip büyütme, geçimini sağlamak, uğraşmak,

* Öğr.Gör., Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Sağlık Yüksekokulu Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD. honer@adu.edu.tr ** Araş.Gör. , Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Psikiyatri Hemşireliği AD. *** Prof.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Psikiyatri Hemşireliği AD.

gözetmek, ilgilenmek, önem vermek ve aldırma kavramları ile açıklanmıştır (Püsküllüoğlu, 2003).

İngilizce sözcük tanımlarında isim olarak “care” kavramı, koruma, sakınma, dikkat, kaygı anlamları taşımaktadır. Fiil olarak endişe duymak, ilgili hissetmek, merak etmek, fiziksel gereksinimleri karşılamak, rahatlatmak, yardım etmek, ilgili olmak anlamlarına gelmektedir. Bakım kavramıyla bağlantılı olan ve bazen aynı anlama gelen bir başka kavram ise hemşire “nurse” dir. İngilizce “nurse” sözcüğünün hem fiil hem isim anlamı vardır. İsim olarak, en çok hastalara bakmakta uzmanlaşmış kişi olarak belirtilmektedir. Fiil olarak ise, dikkat etmek, bakmak, beslemek anlamları da vardır (Dalpezzo, 2009).

Sözlük anlamlarındaki bu çeşitlilikten görüldüğü gibi bakım vermek (caring), çok boyutlu bir kavramdır. Literatürde kavramın kapsamlı gözden geçirmesini Morse, Solberg, Neander, Battorf ve Johnson(1990) yapmıştır. Yazarlar bakım kavramının sözcük tanımlamaları ve farklı boyutlarını irdelenmişlerdir (Berman et al., 2008). Buna göre bakım; ahlaki bir zorunluluk, bir duygulanım, bir insan özelliği, kişilerarası etkileşim ve terapötik müdahale olarak tanımlanmaktadır. Daha yeni bir çalışmada Brilowski ve Wendler (2005), bakımın beş özelliği olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar, ilişki, değişkenlik, kabul, tutum ve eylem veya yapma olarak sıralanmıştır. Bir başka çalışmada bakım, varlık bilimi (ontoloji) veya var olmanın bir yolu olarak diğer insanların kabul eden kişilerarası ilişki, bir eylem olarak da; dokunma, huzur, yeterlik ve hemşirelik bakımı olarak tanımlanmıştır. Finfgeld-Connett (2007), kalitatif desende yaptığı bir metasentez çalışmasında bakım vermeyi; kişilerarası süreçte duyarlılık ve samimi ilişkiler çerçevesinde şekillenen hemşirelik uygulamaları olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte hastanın gereksinimi, hemşirenin deneyimi ve ahlaki temeller öncelikli konulardır. Bakım, insanın itibarı, saygı ve acı çeken insan için gerçekten orada olmayı kapsar. Birisi için orada olmak, insana karşı sevgi, şefkat ve duyarlı olmak anlamındadır (Wikberg & Eriksson, 2008).

Bakım kavramı hemşirelik teorilerinde farklı farklı yorumlanmıştır. Aşağıda teorisyenlere göre bakımın tanımı ve kapsamı irdelenmiştir.

Teorik Tanımlamalar:

Leninger (1988a) bakımı, hemşirelik ve antropolojideki çalışmalara temellendirmiştir. Leninger bakımı (care), bakım davranışı ve hemşirelik mesleğinin temeli olarak ifade etmiştir. Onun teorisinde, kültürel bakım farklılığı ve evrenselliği etkili bir şekilde fonksiyon görebilmesi için farklı kültürlerin anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Berman et al. 2008).

Ray (1987) bakımı, organizasyonlar içinde bakım üzerine odaklanmıştır. Hemşirelik bakımı, bağlamsaldır ve organizasyon tarafından etkilenmiştir. Bakımın anlamı, onkoloji, yoğun bakım, acil ve hastanenin diğer bölümlerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin, yoğun bakım ünitesinde monitör, ventilatör, ilaç tedavileri gibi daha çok teknik bakımda yoğunlaşma varken onkoloji ünitesinde spritual bakım daha önceliklidir.

Watson’a (1985) göre bakım verme (caring), hemşireliğin esasıdır ve hemşirelik uygulamasının merkezi ve birleştirici odak noktasıdır. Bakım, sanat ve bilim yönüyle tanımlanmıştır. Bakımın hemşire ve hasta arasında karşılıklı olarak yarar ve büyüme süreci olduğu belirtilmektedir.

Watson İnsan Bakım Teorisi’nde hemşireliği bakım verme felsefesi ve bilimi olarak tanımlamaktadır. Bakım, sevgiyle bakma bilinci, değerler ve dürtülerden oluşmaktadır. Ayrıca Watson bakım verme sürecinde hemşire ve hastanın geliştiğini bu süreçten yararlandıklarını ifade etmektedir.

Roach (1984), felsefi bir bakış açısına göre bakım vermeye (caring) odaklanmıştır. Bakım verme, basit bir duygusal veya tutumsal tepki değildir. Bakım tümüyle eylem şekli ve var olma yolu olarak görülmüştür. Roach (1984), profesyonel bakım vermeyi (caring), içinde yönetsel, duygusal ve bilişsel becerileri kapsayan insan davranışı olarak değerlendirmektedir.

Swanson’a (1991) göre bakım verme (caring), “sorumluluğu hissedilen kişinin beslenmesi, bakılması olarak” tanımlanmaktadır. Bu teoride hemşirelik müdahaleleri olarak bakım sürecine odaklanılmaktadır. Bireyin özel bir sağlık problemine verdiği tepkinin anlaşılması ve hemşirenin bakımı aracılığıyla hastanın iyilik halinin geliştirilmesi vurgulanmaktadır (Berman et al. 2008). Swanson(1991), bakımın beş kategoriden veya süreçten oluştuğunu belirtmiştir. Bunlar, hastayı tanıma, hastayla birlikte bir şey yapma, hasta için bir şey yapmak, hastaya fırsat sağlamak ve inancını sürdürmek olarak belirlenmiştir.

Benner ve Wrubel’e göre bakım, hasta ile hemşire arasında etkileşimli bir süreçtir. Bakım uygulamaları, hasta savunuculuğu ve bireyin büyüme ve gelişmesine yardımcı olacak gerekli koşulların sağlanması olarak belirtilmiştir (Berman et al. 2008). Hastalar, her zaman aynı değildir. Her birey, farklı tecrübe, değer ve geçmişe sahiptir. Dolayısıyla sağlık bakım çalışmalarında kültürel bakımın önemi vurgulanmıştır. Bakım, her bir hasta veya hastaya özgüdür (Potter & Perry, 2005). Bakım kolaylaştırıcıları ise, hemşirenin bir hastayı tanıma becerisi, hemşirenin hastanın problemlerini fark etmesi ve bireyselleştirilmiş çözümleri uygulayabilmesi olarak gösterilmiştir (Potter & Perry, 2005).

Yurt dışındaki bu açıklamalara benzer tanımlamalar ülkemizde de yapılmıştır. Özcan (2006)’a göre, “Hemşirenin ilgi alanı hasta ve onun tepkileridir. Hemşire bakım (care) verebilmek için bireyin hastalıktan (durumdan) nasıl etkilendiğini araştırır (Özcan, 2006). Platin ve Üstün ise bakım kavramının temelini “ilgilenmek-umrunda olmak” (care-bakım) temasının oluşturduğunu belirtmektedir (Üstün, Platin yayınlanmamış makale).

Görüldüğü üzere, hemşirelik bakım kuramları genel olarak bazı temalar üzerinde vurgu yapmaktadır. Bunlar, felsefi, psikolojik ve antropolojik olmak üzere temel üç başlık altında incelenebilir (Forrest, 1989). Bakım yüksek oranda iletişime dayalıdır. Bakım, hemşirenin bir başkası için yaptığı basitçe herhangi bir görev olmaktan farklı olarak, hasta ile hemşirenin iletişime geçmesidir. Hemşire ve hasta arasında karşılıklı alma ve verme ilişkisi vardır. Bu ilişki hemşire ve hasta arasında bilme ve diğer birey için bakım verme olarak gelişir (Potter & Perry, 2005).

Bireyin yaşamı ve hastalığının anlaşılması bakım kavramının önemli bir başka temasıdır. Hastanın yaşantısı ve hastalığının anlaşılabilmesi bakımın gerçek anlamda verilmesi anlamına gelmektedir. Hasta açısından hastalığın nedeni, günlük yaşam aktivitelerine olan etkisi, hastanın nasıl hissettiği hemşire tarafından anlaşılması ve bireye özgü müdahalelerin yapılması önemlidir (Potter & Perry, 2005).

Bakım kavramının anlaşılabilirliğini artırmak için sağlık çalışanları ile hasta ve ailesinin kavrama ilişkin algılarının da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Literatürde, gerek sağlık çalışanları gerek hemşirelik eğitimi sürecinde olan öğrenciler ile hasta ve ailesinin bakım kavramına yönelik algılarının incelendiği çalışmalar vardır (Dalpezzo, 2009; Forrest, 1989; Fosbinder(1994; Karaöz, 2005; Mlinar, 2010).

Bakım Kavramının Algılanışı:

Hemşirelerin Bakım Kavramı Algısı: Hemşireler, bakım kavramının tanımı ve kapsamını çok kolay cevaplayamamaktadır (Pearcey, 2010). Forrest (1989) hemşirelerle yürüttüğü çalışmada bakımı, katılım ve etkileşim olmak üzere iki tema şeklinde ifade etmektedir. Katılım: orada olma, saygı duyma, onun için ve onunla birlikte hissetme ve yakınlık kavramlarını içermektedir. Etkileşim ise dokunma, tanıma, toparlama kavramlarıyla tanımlanmaktadır. Hemşirelere göre bakım; sempati ve saygı, kendini verme, bir çalışma tarzı, motivasyon, iletişim ve gereksinimlerin karşılanması, bilgi ve öğrenme, bireysel yaklaşım, dürüstlük ve samimiyet olarak tanımlanmıştır (Dalpezzo, 2009). Hemşireler bu özelliklerin hemşirelik açısından bir değer olduğunu ancak bu eylemleri göstermek için çok az zamanları olduğunu belirtmişlerdir (Pearcey, 2010). Brunton ve Beaman (2000) çalışmalarında, hemşirelerin önemli gördükleri bakım davranışlarının sırasıyla; insan olarak hastanın değerliliği, hastaya saygının gösterilmesi, hastaya karşı duyarlı olma, hastayla konuşma, hastadan edinilen bilgilerin gizliliğine önem verme, birey olarak hastaya özel davranma ve hastayı dikkatlice dinlemek olarak belirtmişlerdir. Yoğun bakım ünitesinde çalışan hemşirelere göre bakım, fiziksel bakımla birlikte bütünleştirilmiş insancıl bakım için duygusal ihtiyaçların da karşılanması olarak tanımlanmıştır (Wilkin & Slevin, 2004).

Hemşirelik Öğrencilerinin Bakım Kavramı Algısı: Chipman (1991), hemşirelik öğrencilerinin bakımı, kendini adama, hastanın ihtiyaçlarının uygun tarzda karşılanması ve hasta ve aileleri için konforu sağlayıcı önlemlerin alınması olarak algıladıklarını belirtmiştir. Benzer bir amaçla Mlinar (2010), hemşirelik öğrencilerinin bakım davranışlarını araştırmıştır. Buna göre öğrenciler, hastaya saygılı olma, onlara yardım etme ve değer vermeyi hemşirelik bakımının olmazsa olmazları olarak tanımlamışlardır. Aynı çalışmada hemşirelik öğrencilerinin hastalarla ilişkisi kadar hemşirelik bilgi ve becerisine sahip olmanın da önemli olduğu ve hemşirelerin daha duyarlı olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Mlinar, 2010). Karaöz (2005), hemşirelik öğrencilerinin profesyonel yardım ilişkisi temelinde bakım vermeyi, saygı, şefkat/merhamet, ilgi/alaka, iletişim ve teknolojik bir bilgi olarak algıladıklarını belirtmiştir. Milligan ve Wiles (2010), bakımın uygulamalı ve duygusal destek olmasını iki önemli özellik olarak belirtmişlerdir.

Hasta ve Ailelerinin Bakım Kavramı Algısı: Hastalar ve hastalar, hemşirelik bakımının etkinliğini, kendi gösterdikleri performanslar doğrultusunda değerlendirmektedirler. Fosbinder(1994), bakım kavramını, hastaların kaliteli hemşirelik bakımı algıları boyutu ile değerlendirmiştir. Ona göre hastalar kaliteli bakımı; aktarım (bilgi verme, açıklama yapma, öğretim), hemşire tarafından tanınma (kişisel paylaşım, gülümseme, mizahı kullanma/şaka yapma, arkadaşça yaklaşma-bağlantıyı

sürdürme), güven ilişkisi (sorumlu olma, ihtiyaçları öngörme, yönlendirici olma, işini sevmeye, ilerleme, arkadaş olma) olarak tanımlamışlardır (Fosbinder, 1994). Suliman ve arkadaşlarının (2009), farklı kültürel yapıya sahip üç bölge hastanesinde yaptıkları araştırmada, hastaların bakım olarak en fazla insancılık, güven-umut, duyarlılık, destekleyici, koruyucu ve düzeltici davranış ve insan gereksinimlerine yardım olarak algılandığını belirlemişlerdir. Özelleşmiş bir alan olan onkoloji hastalarının bakım algıları da değerlendirilmiştir. Buna göre, kanser hastalarının hemşirelik bakımı algıları, daha özenli yaklaşım, bireyselleşmiş bakım ve yakınlık olarak belirtilmiştir (Potter & Perry, 2005). Hastanın yanı sıra ailelerin de bakımdan ne anladıkları araştırılmıştır. Buna göre Attree (2001), genel tıp hastaları ve ailelerinin bakım algıları olarak, hastaları kontrol etme, hastaya şefkatli davranma, duyarlı ve sempatik olma, nazik ve ılımlı yaklaşımı kullanma olarak tanımladıklarını belirtmektedir. Bir başka çalışmada ise, hasta ailelerinin bakım algıları, dürüst olma, net açıklamalar yapma, aile üyelerini bilgilendirme, hastanın konforunu sağlama, ilgili davranma, hasta güvence verilmesi, isteyerek ve dürüstçe aile üyelerinin sorularını cevaplandırma, mümkün olduğu kadar hastanın bağımsızlığını destekleme ve aileye fiziksel konforu nasıl koruyacaklarına ilişkin eğitim verme olarak belirtilmektedir (Potter & Perry, 2005).

Bakım kavramına yönelik olarak hemşire, hemşirelik öğrencisi, hasta ve ailesinin algılarının pek çoğunun örtüştüğü dikkat çekicidir. Özellikle her üç grupta vurgulanan ortak temaların, saygı, duyarlılık, ilgili olma, değer verme olduğu görülmektedir. Hasta ve ailelerinin bu temalara ek olarak hemşireden açık ve net bilgiler alma, soruları cevaplandırma gibi özellikleri bakım kavramının içinde tanımladıkları görülmektedir.

Bakım çok boyutlu bir kavramdır. Bakım kavramının tanımı bireylerin kültürleri, değerleri, tecrübeleri ve diğerleriyle olan ilişkilerinin sonuçlarından oluşur. Bakım davranışında temel amaç, her zaman hastaların acısını, distresini kültürel atmosfere uygun olarak azaltmaktır (Mlinar, 2010). Bu amaçla verilen bakım, insanın yaşamında pozitif yönde farklılıklar sağlayacaktır. Profesyoneller olarak, hemşirelerin sağlık bakım hizmetlerinde bakımın uygulanmasında önemli rolleri vardır (Potter & Perry, 2005). Hemşirelerin çok sık değişen sağlık uygulamalarında sağlıklı ya da hasta bireye ve ailelerine gerekli bakımı anlamlı verebilmeleri için hemşire-hasta ilişkisinin sağlam temeller üzerine kurulması gereklidir. Sonuç olarak bakımın tanımının kolay olmadığı çoğunlukla ilişkisel bir kavram olduğu umursama, şefkat, duyarlılık, değer verme, ahlaki

Davranma, terapötik müdahale, iletişim, bilgi verme temalarının "bakım" kavramı içinde yer aldığı görülmektedir. Bakım kavramının tanımının netleştirilmesinin zorluğu nedeniyle modern hemşirelik bakım uygulamalarının kapsamını belirleyebilmek için bu kavramın tartışılmasına ve araştırılmasına gereksinim vardır.

Kaynakça

- Austgard K. (2008). What characterises nursing care? A hermeneutical philosophical inquiry, *Scand Journal Caring Science*; 22, 314-319.
- Attree M. (2001) Patients and relatives' experiences and perspectives of "good" and "not so good" quality care, *Journal of Advanced Nursing* 33(4):456-2001 Cited in Potter P.A.,

- Perry A.G. (2005). Caring in nursing practice, fundamentals of nursing, (6th. Edition, 107-112), America: Mosby Inc.
- Brunton, B., & Beaman, M. (2000). Nurse practitioners' perceptions of their caring behaviors. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 72(11), 451-456. Cited in Suliman W.A., Welmann E., Omer T., Thomas L.(2009). Applying Watson's nursing theory to assess patient perceptions of being cared for in a multicultural environment, *Journal of Nursing Research*, 17(4), 293-299.
- Briolowski, G. A., & Wendler, M. C. (2005). An evolutionary concept analysis of caring. *Journal of Advanced Nursing*, 50(6), 641-650. Cited in Dalpezzo NK. (2009). Nursing care: A concept analysis, *Nursing Forum*, 44(4), 256-264.
- Chipman Y. (1991). Caring: it's meaning and place in the practice of nursing. *Journal of Nursing Education*, 30, 171-175.
- Cutcliffe J R, McKenna H P. (2005). The essential concepts of nursing . (33-50). USA, Elsevier.
- Erdemir F. (1998). Hemşirenin rol ve işlevleri ve hemşirelik eğitiminin felsefesi, *C.U. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(1), 59-63.
- Fawcett J. (2005) Contemporary nursing knowledge analysis and evaluation of nursing models and theories. (second ed., 553-585), Philadelphia, F.A. Davis Compañia.
- Fingeld-Connett D. (2007). Meta-synthesis of caring in nursing. *Journal of Clinical Nursing*, 19, 196-204.
- Fosbinder D. (1994). Patient perceptions of nursing care: an emerging theory of interpersonal competence, *Journal of Advanced Nursing*, 20,1085-1093.
- Kuo, C.L., Turton M.A., Hsieh J.L., Tseng H.F., Hsua C.L. (2007). Measuring peer caring behaviors of nursing students: Scale development, *International Journal of Nursing Studies*, 44, 105-114.
- Leininger, M. (1988a). Leininger's theory of nursing: cultural care diversity and universality. *Nursing Science Quarterly* 1, 152-160. Cited in Karaöz S. (2005). Turkish nursing students' perception of caring, *Nurse Education Today*, 25, 31-40.
- Leininger, M.M. (1984). Care the Essence of Nursing and Health. Wayne State University Press, Detroit. Cited in Mackintosh C. (2000). "Is there a place for "care" within nursing?", *International Journal of Nursing Studies*, 37, 321-327.
- Milligan C., Wiles J. (2010). Landscapes of care, *Progress in Human Geography*, 34(6), 736-754.
- Mlinar S. (2010). First and third-year student nurses' perceptions of caring behaviours, *Nursing Ethics*, 17(4), 491-500.
- Özcan, A. (2006). Hemşire-hasta ilişkisi ve iletişim, (2.baskı, 16), Ankara, Sistem ofset basın yay. San. Tic.
- Pearcey P. (2010). 'Caring? It's the little things we are not supposed to do anymore', *International Journal of Nursing Practice*, 16, 51-56.
- Poole M., Isaacs D. (1997). Caring: A gendered concept, *Women's Studies International Forum*, 20(4), 529-536.
- Potter P.A., Perry A.G. (2005). Caring in nursing practice, fundamentals of nursing, (6th. Edition, 107-112), America: Mosby Inc.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). Türkçe sözlük, (163). Arkadaş yayınevi
- Ray M.A. (1987) Technological caring: a new model in critical care. Dimensions of *Critical Care Nursing* 6, 166-173. Cited in Wilkin K., Slevin E. (2004). The meaning of caring to nurses: an investigation into the nature of caring work in an intensive care unit, *Journal of Clinical Nursing*, 13, 50-59.
- Roach, S. (1984) Caring: The human mode of being. University of Toronto, Toronto. McCance TV., McKenna HP., Boore RP. (1997). Caring : Dealing with a difficult concept, *International journal of nursing Studies*.. Vol:34, No:4, 241-248.
- Rolfé G. (2009). Some further questions on the nature of caring, *International Journal of Nursing Studies*, 46, 143-146.
- Suliman W.A, Welmann E., Omer T., Thomas L. (2009). Applying Watson's nursing theory to assess patient perceptions of being cared for in a multicultural environment, *Journal of Nursing Research*, 17(4), 293-299.
- Spichiger E., Wallhagen M.I., Benner P. (2005). Nursing as a caring practice from a phenomenological perspective, *Scand Journal Caring Science*, 19, 303-309.
- Swanson, K.M., (1991). Empirical development of a middle range theory of caring. *Nursing Research* 40 (3), 161-166. Cited in Karaöz S. (2005). Turkish nursing students' perception of caring, *Nurse Education Today*, 25, 31-40.
- Tennant S.M. (1999). Nursing to care or caring to nurse: a qualitative investigation of perceptions of new recruits, *Nurse Education Today*, 19, 239-245.
- Üstün B., Platin N. Hasta, hemşire doktor ilişkilerinde etik, Ed. Gidener S., Güvener H, Bilimsel Düşünce ve Araştırmada Etik, Dokuz Eylül Yayınları.(Basılacak).
- Watson J (1985). Nursing human science and human care appleton-century-crofts, Norwalk, Connecticut. Cited in Forrest D. (1989). The experience of caring, *Journal of Advanced Nursing*.,14, 815-823.
- Walker, K. and Avant, K. (1995) *Strategies for Theory Construction in Nursing*. Appleton and Lange, London, Cited in McCance TV., McKenna HP., Boore RP. (1997). Caring : dealing with a difficult concept, *International journal of nursing Studies*.. Vol:34, No:4, 241-248.
- Wikberg A., Eriksson K. (2008). Intercultural caring – an abductive model, *Scand Journal Caring Science*, 22, 485-496.
- Wilkin K., Slevin E. (2004). The meaning of caring to nurses: an investigation into the nature of caring work in an intensive care unit, *Journal of Clinical Nursing*, 13, 50-59.